

TALABALARDA ETNOMADANIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7492421>

ELSEVIER

Isomiddinov Asliddin Baxridin o'g'li

*Andijon davlat universiteti
tayanch doktoranti*

Abstract: maqolamizda talabalarda etnomadaniy kopetensiyani shakllantirish omillari, ularga ta'sir qiluvchi jarayonlar va ularni harakatga keltiruvchi ijtimoiy tasirlar, buyuk davlat, buyuk kelajagimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda, o'zining o'tmishini, ulug' qadriyatleri, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan komil insonlarni tarbiyalash zarurligi, shaxsni tarbiyalash esa barcha oliygohlarda o'tiladigan ijtimoiy gumanitar fanlarning nazariy asosini tashkil etish va ularni kundalik turmush tarzimiz bilan bog'liq ravishda olib borish professor-o'qituvchilarning burchi ekanligi atroflicha yoritib berilgan.

Keywords: madaniyat, vatanparvalik, etnomadaniyat, etnografiya, etnologiya, etnomadaniy kompetensiya, kongnitiv omil, odob-axloq omili, motivatsion omil.

Received: 22-12-2022

Accepted: 22-12-2022

Published: 22-12-2022

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov "Vatan tarixi va madaniyati, jug'rofiyasi va iqtisodini, qadimiy urfodatlarimizni har tomonlama o'rganish dolzarb ahamiyatga ega. Maktabgacha yoshdan tortib oliy o'quv yurtlarigacha bo'lgan ta'lim-tarbiya tizimlarida etnomadaniyatni o'rgatish muhim siyosiy vazifa sifatida qaralmog'i lozim"-deya mazkur masalani dolzarb ekanligini ta'kidlaydi [1]. Shunday ekan, buyuk davlat, buyuk kelajagimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda, o'zining o'tmishini, ulug' qadriyatleri, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan komil insonlarni tarbiyalash zarur. Barkamol shaxsni tarbiyalash esa barcha oliygohlarda o'tiladigan ijtimoiy gumanitar fanlarning nazariy asosini tashkil etadi va ularni kundalik turmush tarzimiz bilan bog'liq ravishda olib borish professor-o'qituvchilarning burchidir.

Bu yo'lda eng avallo madaniyat uning tarkibiy qismlari va uni yoritib berishga komaklashuvchi quyidagi so'zlarni izohlash muhim sanaladi.

"Madaniyat" so'zi arabcha Madina shaharlik so'zidan kelib chiqqan. Shahar ma'nosida kelgan madaniyat so'zining talqini kishilar hayotini ikki turdagi ko'rinishi, ya'ni ko'chmanchi dashtu-sahrolarda yashovchi xalqlar hamda shaharda yashab, shaharga xos turmush tarzida yashovchi xalqlarga nisbatan qaratilgan. Ma'lumki, madaniyat tushunchasi keng ma'noni anglatib, jamiyat va inson tarixiy taraqqiyotining muayyan bir darajasi, kishilar hayoti va faoliyatining turli ko'rinishlarida, shuningdek, ular yaratgan moddiy va ma'naviy boyliklarda

ifodalanadi. Shuningdek, madaniyat umuminsoniy hodisa bo'lib, barchaga teng va barobardir.

Etnomadaniyat tushunchasi esa tarixiy jarayonda urug', elat, millat madaniyatining shakllanishi va rivojlanishini aks ettiradi. An'anaviy madaniyat aynan etnik madaniyatning tarixiy jarayoni shakllangan, sinalgan va an'anaga aylangan avloddan- avlodga meros bo'lib o'tayotgan muhim qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Etnomadaniy tushunchalar tarixiy jarayon sifatida tarkib topib davrlar mobaynida ma'lum bir yutuq va kamchiliklarni o'zida namoyon etgan. Etnomologik sifat masalasida jamiyat ma'naviy-madaniy hayotini avloddan-avlodga yetkazib, uning kelajagi uchun zamin yaratgan. Talabalarga o'tmish madaniyatini ongli ravishda o'rganish, uni o'rganib olmasdan turib madaniy merosni jamiyat taraqqiyoti yo'lida qo'llashga asos bo'lmasligi haqida tushunchalar beriladi. Milliy ma'naviyat va madaniyatning merosi islom hisoblanadi. Ma'lumki markaziy Osiyo hududi moddiy-ma'naviy madaniyatning shakllantirish o'chog'idir.

Etnografiya xalqlarning kelib chiqishi, moddiy va ma'naviy madaniyatini o'rganadigan fan sohasi bo'lib, xalqlarning turmush tarzi, madaniyati va urf-odatlarini haqida so'z yuritadi. Ijtimoiy fanlar sohasida etnologiya atamasi ham qo'llaniladi.

Etnologiya atamasi qadimgi yunoncha "etnos" xalq, elat so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, xalqshunoslik ma'nosini anglatadi. Ba'zi mamlakatlarda hozirgacha etnologiya atamasi bilan birga etnografiya, madaniy yoki sotsial antropologiya, xalqshunoslik tushunchasi qo'llaniladi.

Demak, a'naviy xalq madaniyatni yaxlit va ko'p qirrali xodisa sifatida o'rganish, uning tuzilishi, asosiy ko'rinishlari, shakllarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shu bois, madaniyat tasnifidan kelib chiqib, etnomadaniyat va uning tarkibiy qismi bo'lgan an'anaviy xalq madaniyati tizimining tarkibiy qismidir. An'anaviy xalq madaniyati tarkibiy qismlari xalq donishmandligi, falsafasi, e'tiqodi, pedagogikasi, odatlari, o'g'zaki ijodi, xalq o'yinlari, dam olish madaniyati, pazandaligi, milliy liboslari, me'morchiligi xalq san'ati, xalq tabobati, xalq turmush madaniyati kabi ko'plab sohalarda ko'rish mumkin.

Etnomadaniyat talabalarga zamonaviy talab asosida xar taraflama chuqur bilim berish bilan birga ularda umuminsoniy dunyoqarash shakllantiriladi. Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatini yuzaga chiqarish kabi omillarni tatbiq etib, ularni Vatanni sevish va ardoqlash, milliy qadriyat va an'analarni e'zozlash tuyg'ulari mustahkamlanadi. Natijada talabalarda tarixiy hurlik, mustaqillik ruhiyatini anglash, milliy ma'naviyatni qadrlash kabilar mustahkamlanadi.

Etnomadaniy kompetensiya biror xalqning kelib chiqishi, uning madaniyati, turmush tarzi, ma'naviy-ma'rifiy xususiyatlarini tarixiy jarayonlarda ravnaq topib,

hozirgi kunimizgacha rivojlanib kelayotgan ma'naviy hamda madaniy merosini bilish va anglashdir. Etnomadaniyat atamasi ikki so'zdan iborat bo'lib, etno va madaniyat so'zlari birikmasidir. Etno yunoncha- elat, xalq demakdir va shu bilan birga, ma'lum bir elat yoki xalqqa bo'lgan ishora. Bu ibora biror xalqning kelib chiqishi ya'ni etnogenezni ifodalaydi. O'zbek xalqining kelib chiqishi, uning etnogenezi urug'chlik, naslni tushunish mumkin. Shu bilan bir vaqtda etnos so'zi ko'pchilik ilmiy-nazariy manbalarda qo'llaniladi.

Talabalarga xalqimizning tarixiy shakllanishi, uning ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyot bosqichlari, milliy madaniyatimizning o'tmishda qo'lga kiritgan yutuqlari, elat, qavm, millat tushunchalarining mazmun va mohiyatini tushuntirish, o'tmishda va hozirgi kunda muayyan darajada shakllanib va taraqqiy etib kelayotgan milliy madaniyatimizning tadrijiy-tarixiy jarayonini o'rgatish ham etnomadaniy kompetensiyani tarkibiga kiradi.

Etnomadaniy kompetensiya har bir millat vakilining milliy-psixologik xususiyati bo'lib, quyidagi omillar bilan tasniflanadi:

Kognitiv - shaxsning o'z millati madaniyati, qadriyati, urf-odatlarini, xulq-avtor qoidalari, an'anasini mukammal bilishi. Boshqa millatlar madaniyati bilan o'z millatining o'xshash va farqli jihatlari haqida tasavvurga egaligi. O'z ona tilini o'zlashtirishi, milliy mintalitetga xos xarakatlarni bajara olishi.

Odob-axloq- milliy madaniyatga mos axloq me'yorlarini bilish, ayniqsa o'zbek millatida "kattalarga hurmatda, kichiklarga izzatda bo'lish" qadriyatiga amal qilish muhimligini anglash hamda boshqa millatlarning madaniyatiga moslasha olish ko'nikmalarini egallash. Boshqa millat vakillari bilan o'zaro muloqotda o'z xislotlarini boshqara olish.

Motivatsion- madaniy aloqalarga ehtiyoj. Boshqa millatlarning odob-axloq qoidalarini bilish va amal qilish. Boshqa millatlarning qadriyati va madaniyatini anglash hamda qabul qilish. O'zga millat vakillari va madaniyatiga ijobiy munosabatda bo'lish, ularning qadriyati, urf-odatlarini haqida bilim va tasavvurga egalik. Qardosh xalqlarning madaniyati tarixi va o'zbek millati madaniyatining o'zaro yaqinligini anglash. Etnomadaniy umumiylikdan kelib chiqib, o'zaro muloqotga kirisha olish malakasini egallashdan iborat.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, talabalarda etnomadaniy kompetensiya shalantirish har bir xalqning o'tmishi, uning kelajak avlodga qay usulda yetkazib berish bilan birgalikda ertangi kunni bevosita tarixiy voqea hodisalardan olinga qimmatli bilimlarni sayqalovchi omillar ta'sirida talabalar ongiga singdirish orqali erishish mumkin. Talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishda ajdodlarimizning tarixiy evolyutsiya davrida qo'lga kiritgan yutuqlariga oid o'quv materiallari, videolavhalar, tarixiy-badiiy asarlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Xalqimizning madaniy-ma'rifiy merosi, milliy qadriyatlarini, urf-odatlarini, rasm-rusumlari haqidagi ma'lumotlar ma'naviy tadbir,

ijodiy to'garaklar va turli xil tanlovlar o'tkazish orqali beriladi. Millatimizning axloq-odob saboqlari singdirilgan badiiy asarlar bilan tanishish talabalarda vatanparvalik tuyg'usini yanada rivojlantiradi desak yanglishmagan bo'lamiz.

Sanab o'tilgan fikrlar asosida etnomadaniy kompetensiyaning shakllanishi bevosita talaba shaxsining individual xususiyatlari, qiziqishlari, shaxsiy istak va xohishlari zahirida paydo bo'ladi deb xulosa qilish mumkin. Talabalarda etnik qiziqish va maylini inobatga olish zarur, uning zahirida kasbiy kompetensiya ham rivojlanadi. Ular orasida o'zaro bog'liklikni ta'minlanishi pedagogik oliy ta'limda bo'lajak pedagoglar faoliyatini muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Hamda talabalarda muvaffaqiyatga erishish mas'uliyati ham tarbiyalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. "Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir". T.: 1996-366 b.
2. Jo'rayeva N.O. Etnomadaniyat va milliy g'oya mushtarakligi. Uslubiy qo'llanma. Buxoro.:2018- 64 b.].
3. Turdiyev N.Sh., Asadov Yu.M., Akbarova S.N., Temirov D.Sh. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari. T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, T.: 2015.-B 160.
4. Маркова А. К. Психология труда учителя: Кн. для учителя. М.: Просвещение, 1993.-192 с.], Н.В. Руднева [Формирование ключевых компетенций в процессе подготовки специалистов на факультете искусств. Автореф.Махачкала 2006-20с
5. Shoniyo'zov K. O'zbek xalqining shakllanish jarayoni.T.: 2001-19 b